

שדמות בהמה במעי אשה לא חי.

דתנן לענין בכור, מיהו הנחשב ולד שפוטר את הרחם, שהנולד אחריו אינו בכור: **המפלת כמין חיה בהמה ועוף וילד מעליא הוא**, והנולד אחריו אינו בכור לגמרי [וכפי שיבואר בסמוך] **דברי רבי מאיר**.

וחכמים אומרים: עד שיהא בו מצורת אדם פוטר את הרחם וכל עוד שאין צורת אדם בולד הראשון, הרי אם יולד אחריו ולד נוסף יהיה הולד השני חייב בפדיון הבן, כי הולד הראשון אינו נחשב ולד הפוטר את הרחם (78).

את רבי זירא] **לידי גיחוך** (76), **ולא גחיק!** שהחמיר רבי זירא שלא לגחך, משום שאסור לאדם שימלא פיו שחוק. ואפילו גיחוך שכזה שאינו בכלל האיסור החמיר רבי זירא לא לגחך, שלא יבוא לידי גיחוך האסור (77).

גופא: אמר רב יהודה אמר רב: לא אמרה רבי מאיר שהמפלת דמות בהמה טמאה לידה **אלא הואיל ובמינו מתקיים!** שהרי דין זה למדו רבי מאיר בגזירה שוה "יצירה" "יצירה" מאדם, ולכן כשם שבאדם אם אינו מתקיים אינו מטמא בלידה, הוא הדין בבהמה רק אם מינה מתקיים טמאה.

אמר רב ירמיה מדפתי: אף אנו נמי תנינא כג-ב

76. **בגמרא בכרכות** [ל, א] מבואר שגם רבי ירמיה הודה לרבי זירא שאין ראוי להרבות בשחוק ורק במקום מצווה שחק משום "עברו את ד' בשמחה", ובערוך **לנר** הביא מהזוהר שמתעם זה ניסה רבי ירמיה להביא את רבי זירא לידי שחוק משום שסבר שגם בעסק התורה ראוי לשמחה. וכתב המהרי"ץ חיות שכל הקושיות הזרות שנמצאות בתלמוד בשם רבי ירמיה, שאלם כדי לשמח את רבי זירא. **הנמוקי יוסף** [בכרכות שם] ביאר שגם רבי זירא שהחמיר על עצמו ולא שחק לא הוה שרוי בעצבות "שהעצבון חולי הגוף וכשהאדם חולה אינו יכול לעבוד הבורא יתברך כראוי", אלא נהג מידה בינונית.

77. כן ביאר הריטב"א. וראה **בחידושי הרא"ה** [בכרכות לא, א] שביאר שטעם האיסור להרבות בשחוק הוא שמא יתגבר עליו יצר הרע, ולכן לעתיד לבוא שמלאה הארץ דעה ולא יהא חשש זה, יותר ריבוי השחוק.

78. מבואר מהמשנה שמחלוקת רבי מאיר

מדין "חמותו". עוד הקשה הרמב"ן שגם אם לא חיה ימים רבים ישנה נפקא מינה לימים הבודדים בהם תחיה הבהמה האם מותרת אחותה. התוס' הקשו, שיש נפקא מינה אם אפשר לחייב את הבא עליה מדין רובע בהמה, שאם אדם היא יפטר. ומחמת קושיות אלו חולק התוס' הרא"ש על רש"י, וביאר שתירוק הגמרא הוא שאפילו רגע אחד לא חיה ולכן לא שייך שיתפסו בה קידושין. ואין איסור לא באחותה ולא באמה. ומטעם זה אי אפשר לחייב את הבא עליה מדין רובע, שהרי בא הוא על בהמה מתה. ויש להקשות, שגם אם מתה מיד בלידתה עדיין שייך שתאסר אמה, שבגמרא **בקידושין** [סב, א] מצינו שתופסים קידושין גם בעובר במעי אמו. וי"ל לפי מה שכתב הרשב"א בשם הרמב"ן שאין תופסים קידושין בנפל. ולכן כיון שמתה מיד בלידתה נפל היא ולא תופסים בה קידושין גם במעי אמה. וראה ברמ"א [אהע"ז לו, ב], בבית שמואל [שם, ב] ובהגהות הגר"א [שם ז], **ובחלקת מחוקק, ואבני מילואים** [שם, ב] שדנו בדין קידושין בנפל מכח סוגייתנו.

לפדות מהכהן את הנולד אחרי ההפלות הללו, משום שהנפל הראשון נחשב לבכור ביחס לדיני פדיון הבן, שגם הנולד מת נקרא "פטר רחם". [והנפל עצמו פטור מפדיון מפני שאינו חי].

ומבאר את הגמרא מהי הראיה מהברייתא שנפל בצורת בהמה אינו חי: **ואי סלקא דעתך דנפל שהוא כמין בהמה וחיה חיי, אם כן מה ששנינו בברייתא שהבא אחריו הוא בכור לנחלה** — מי הוי דין זה נכון, והרי הנפל הראשון חי, והוא הבכור גם לדין ירושה, ולא הנולד אחריו? (80) ודחינן: **אמר רבא: לעולם אפשר לומר דחיי, ובכל זאת**

ובין לרבי מאיר ובין לחכמים **המפלת סנדל**, ולד שאין צורת פניו ניכרת (79). **או שליא**, [שק ההריון שבתוכו הולד] שלמרות שלא ראינו את הולד, ודאי היה. שאין שליה בלא ולד, **או שפיר** [עור הולד קודם שנבראו בתוכו גידים ועצמות] **מרוקם** שניכרים בו כבר במקצת ריקום האיברים **והיוצא מחותך** — **הבא אחריו**, שנולד אחרי אחת מההפלות הללו, הרי הוא **בכור לנחלה**, ומקבל בירושה אביו פי שנים. שכיון שהנפל הראשון לא היה ראוי לחיות, אינו מונע מהנולד אחריו להחשב כבכור לענין דין ירושה.

אבל — **ואינו בכור לכהן!** שאין חובה

שייכות. לגבי דין בכורה שהוא רק ענין ממוני סומכים על הבחנת החכם גם בזמן הזה, ואם קבע שדמות חיה או בהמה יש לנפל הבא אחריו בכור.

79. **רש"י** ביאר [על פי הגמרא כה, ב] שסנדל נוצר בהריון של תאומים, שדוחק האחד את חברו ונמעכת צורתו מחמת הדוחק. והקשתה **הגמרא** להלן [כו, א] כיון שעם כל סנדל ישנו תאום, מה נפקא מינה אם יפטור הסנדל את הרחם או לא, הרי יפטר הרחם בלידת תאומו שהוא בין קיימא. ותירצה שמדובר שנולד הסנדל ראשון, והנידון הוא לגבי תאומו האם יהא בכור.

80. הקשה **הרש"ש** מהי הוכחת הגמרא מהברייתא שעוסקת בדיני "מפלת" שכל יולדת דמות בהמה אינה חיה, אולי ישנם שחיים ורק הברייתא שדיברה בהמפלת עוסקת בנוולד מת. ותירץ, שראית הגמרא היא שמכך שלא כתבה הברייתא את דינה ביולדת, ללמדנו מחלוקת רבי מאיר וחכמים גם לדין בכור לנחלה. מוכח שאין במציאות "יולדת" דמות בהמה אלא רק

וחכמים אינה רק לענין טומאת לידה של האם שבה נאמרה גזירה שווה אלא נחלקו בכל מקום. שרבי מאיר סבר שמכך שטמאה האם מוכח שיש לדמות הבהמה שנולדה מאדם דין אדם, וחכמים סוברים שדינה כבהמה. ולכן גם דיני בכור והיתר אכילת בהמה זו [כמבואר בסמוך] תלויים במחלוקת רבי מאיר וחכמים.

הרמב"ם [ביכורים יא, ד] פסק שהמפלת דמות דגים וחגבים אין נפטר הרחם והבא אחריו בכור, ומכך שנקט הרמב"ם דגים וחגבים ולא חיה ובהמה משמע שהלכה כרבי מאיר הסובר ששונה דין הדגים מדין חיה ובהמה, ורק לדגים אין דין אדם. והקשה בשו"ת **בית יצחק** [חלק ב קכט, ב] שלגבי טומאת יולדת פסק הרמב"ם [איסור"ב י, ח] כחכמים, וסותרים פסקי הרמב"ם זה לזה, וראה מה שכתב בכנסת הגדולה [יור"ד שה]. חילוק נוסף בין דין טומאת יולדת צורת בהמה לדין בכור מצינו **בבית יוסף** [יור"ד שה, כב בבדק הבית], שאף על פי שבזמן הזה החמירו שגם המפלת צורת דגים וחגבים אין לה ימי טוהר מאחר ואין אנו בקיאים להבחין ולקבוע בין הצורות לאיזה מבעלי החיים הן

שזהותו של העובר נקבעת לפי התייחסותו לאמו יולדתו, והרי הוא בהמה.

והשאלה היא דוקא לשיטת רבי מאיר הנותן לאשה המפלת דמות בהמה דין של יולדת אדם, ומשמע מדבריו שזהות העובר נקבעת לפי אמו, ואם כן, היה מקום לומר שגם דמות אדם הנמצאת במעי בהמה יקבע דינו לפי אמו והרי הוא בהמה ולא אדם. אבל לחכמים אין שום ספק שדמותו העצמית של העובר היא הקובעת את זהותו, כאדם או כבהמה, ולא התייחסותו לאמו⁽⁸²⁾.

ושואלת הגמרא: **למאי נפקא מיניה** אם הוא אדם או בהמה?

ומתרצת: **לאשתרויי באכילה**, ואע"פ שאי אפשר לשוחטו, לא יאסר באיסור נבילה במקרה שנשחטה אמו הבהמה, ונמצא במעיה דמות אדם. שאם דינו כבהמה — הרי הוא נותר בשחיטת אמו וכדין "בן

הבא אחריו הוא הבכור לנחלה, ולא אותו הולד. **ושאני התם** ביחס לדיני נחלה, שאין הקובע לדין בכור רק האם חי הוא או מת. **דאמר קרא** "כי הוא ראשית אוננו" — לו משפט הבכורה". ודרשינן: **מי שלבו** של אביו דוה עליו ומצטער כאשר הוא מת הרי הוא בכור לנחלה. וכיון שגם ולד חי שאין לאביו צער במותו אינו בכור, **יצא** וולד זה הדומה לבהמה **שאין לבו של אביו דוה עליו** במותו, ולכן אין הוא בכור לנחלה, אלא הנולד אחריו⁽⁸¹⁾.

בעא מיניה רב אדא בר אהבה מאביי:

לרבי מאיר, דאמר "בהמה במעי אשה — **ולד מעליא הוא"**, ונחשב עובר שדמותו דמות בהמה בתורת אדם, מאחר ונולד מאדם.

אדם במעי בהמה — **מאי?** באם אירע שנמצאה דמות אדם במעי בהמה — האם דינו כאדם, שהרי דמותו כאדם, או אמרינן

כמפלת מת, שהרי אין צער במותה ואין היא "ראשית אוננו". ומלשון רש"י [ד"ה בכור לנחלה] מדויק כפירוש זה.

82. כן ביאר רש"י. אולם התוס' [ד"ה ומצא] ביארו להפך, שלרבנן פשיטא שאינו אדם ואפילו שצורתו כאדם. שדוקא לרבי מאיר שבקלות מחשיב ולד לאדם, ודי בכך שנולד מאדם כדי לקבוע דינו כאדם, אפשר לומר שמספיק שתהא דמותו כאדם כדי שיחשב לאדם. אבל לחכמים שהחמירו וסברו שגם הנולד מאדם כשדמותו כבהמה נחשב לבהמה, ה"ה לאדם שנולד מבהמה. ורק כשהושלמו ב' תנאים א. שנולד מאדם, ב. שצורתו כאדם, אדם הוא לחכמים. וראה בריטב"א שישב את שיטת רש"י מקושיות התוס'.

"מפלת". וראה מה שכתב הערוך לנר [ד"ה ואי ס"ד].

81. הערוך לנר ביאר שנידון סוגייתנו הוא מדוע נפל מת אינו מונע מאחיו דין בכור לירושה. שבקושית סברה הגמרא שהנולד מת כיון שאין הוא ראוי לנחול ולא שייך שיחול בו דין נטילת פי שניים, חל דין זה בנוולד אחריו. ולכן הקשתה הגמרא שהמפלת דמות בהמה אם היא חיה תקבל הבהמה פי שניים ולא הנולד אחריה. ותירצה הגמרא שאין זהו הטעם שהנולד אחר נפל מת הוא הבכור, אלא כיון שאין לב האב מצטער על מות הנפל אין הוא "ראשית אוננו", והנולד אחריו שהוא הראשון שמצטער האב על מותו, הוא הבכור. ומאחר וזהו הטעם אם כן גם המפלת דמות בהמה אף על פי שחיה דינה

אמו. אבל זאת בתנאי שגם לעובר יש שתי פרסות, שפרסתו שסועה לשנים, או לפחות שיש לו פרסה, גם אם איננה שסועה, וכלשון הכתוב שהבהמה הנמצאת בתוך הבהמה צריכה להיות מפרסת פרסה. אבל, יונה, שאין לה כלל פרסה איננה כלולה בפסוק זה, ואין היא יכולה להיות ניתרת בשחיטת אמה הבהמה.

אבל **הכא**, כשנמצאה דמות אדם בבהמה — נהי ד'פרסות' **ליכא**, שפרסתו של האדם איננה שסועה ואין לו 'פרסות', **פרסה** אחת **מיהא איכא** באדם, ויתכן לכלול אותו בלימוד מהפסוק שכל בהמה הנמצאת בבהמה והיא 'מפרסת פרסה' מותרת בשחיטת האם. ויש לדון מהי זהותו של אותו עובר — אדם, כדמותו, ואסור באכילה או בהמה לפי יחוסו ומותר? (85)

פקועה" שמותר בלא שישחטהו, אך אם דינו הוא כאדם — אסור הוא באכילה (83).

ומקשה הגמרא: **ותפשוט לה** שאסור לאוכלו **מהא דאמר רבי יוחנן? דאמר רבי יוחנן: השוחט את הבהמה ומצא בה דמות יונה — אסורה היונה באכילה!** ומוכח ששחיטת האם מועילה רק לעובר הדומה לאם, ולא לעובר בעל דמות שונה (84)?!

ומתרצת: **הכי השתא?! התב, אין היונה ניתרת בשחיטת אמה הבהמה, כי לא פרסות איכא, ולא פרסה איכא!** שהתר העובר על ידי שחיטת אמו, נלמד במסכת חולין [סט א] מהפסוק "וכל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע שתי פרסות בבהמה, אותה תאכלו", ומיתור המילה "בבהמה" דורשים ש"בהמה בבהמה — תאכלו" והיינו, עובר בהמה הנמצא בתוך בהמה, מותר לאכלו בשחיטת

84. הוכחת הגמרא היא שכשדמות הולד אינה כאם לא מועילה שחיטת האם להתירו, ויאסר כנבלה שלא נשחטה. וגם לשחיטת הרמב"ם [המבוארת בהערה הקודמת] שסברה הגמרא לאוסרו באיסור אכילת אדם, הפירוש בקושית הגמרא הוא שגם בלא איסור זה נאסרהו באיסור נבלה שהרי לא נשחט.

85. נחלקו הראשונים בביאור תירוץ הגמרא. ולהבנת הענין יש להקדים שמצינו ג' שיטות בראשונים במסקנת הגמרא בחולין [סט, ב] שלהיתר בן פקועה צריך שיהא לו פרסות ויסוד מחלוקתם הוא בפירוש סוגייתנו, א. **התוס'** שם [ד"ה אלמה] סוברים שגם למסקנא הקובע הוא מין הילוד ולא הפרסות, ודמות יונה שרגליה כבהמה אסורה. ב. הר"ן [חולין נה] בשם יש מי שכתב סובר שדמות יונה שרגליה כבהמה תלויה

83. נחלקו הראשונים האם יש איסור באכילת בשר אדם, **הרמב"ם** [מאכלות אסורות ב, ג] אוסר באיסור עשה, ואילו **ראב"ד** [שם] **הרמב"ן** ו**הרשב"א** [כתובות ס, א] מתירים. לשחיטת הרמב"ם אפשר לפרש שטעם הגמרא לאסור אדם במעי בהמה הוא שאם אדם הוא יאסר ככל אדם שבשרו אסור, וכן פירש **בשרשי הים** [פד, עד].

אולם לראשונים הסוברים שבשר אדם מותר באכילה, נראה לבאר צד הגמרא לאסור על פי מה שכתב הרמב"ן, שרק בשר אדם חי מותר באכילה ולא לאחר שמת שהרי לא נשחט, ולכן דווקא אם בהמה הוא מותר בשחיטת אמו, אבל אם אדם הוא אין בו היתר של בן פקועה שאינו נכלל בפסוק "בהמה" "בבהמה", ויאסר ככל אדם שלא שייכת בו שחיטה. וכן פירש **בתבואת שור** [בבכור שור חידושים לנדה].

ושאלה זו לא נפשטה, ונשאר הדבר בספק⁽⁸⁶⁾.

שנינו במשנה: **וחכמים אומרים — כל שאין בו מצורת אדם, אינו ולד**. ומאריכות הלשון שנקטו חכמים כל שאין בו מצורתו אדם ולא אמרו בקיצור אינו ולד, מדויק שישנה מחלוקת נוספת בין חכמים לרבי מאיר בדין ולד שחלק מצורתו כאדם וחלק כבהמה.

ומבאר הגמרא מחלוקת זו⁽⁸⁷⁾.

אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב: הכל מודים שאם אשה הפילה עובר אשר:

גופו תיש ופניו אדם — הרי הוא אדם! וגם לרבנן אמו טמאה לידה.

גופו אדם ופניו תייש — הרי הוא ז'לא

בספק שבסוגייתנו. ג. הרמב"ם [מאכלות אסורות א, ז] כדי שביארהו הבית יוסף והש"ך [יו"ד יג, יז] סובר שדמות יונה שרגליה כבהמה מותרת.

על שיטת התוס' הקשה הרשב"א [תורת הבית בית שני שער ה] שאם גם למסקנא הקובע להיתר בן פקועה הוא מין הילוד, מהו תירוץ הגמרא בסוגייתנו, והרי כשם שיונה במעי בהמה אינה חשובה לבהמה אלא ליונה ולא מועילה לה שחיטת האם, הוא הדין אדם במעי בהמה, אדם הוא, ויאסר. ותירץ הרשב"א, שמסקנת הגמרא היא שולד שהוא ממין שיש לו פרסה מותר בשחיטת האם, וספק הגמרא הוא האם אדם נחשב למין שיש לו פרסה. וכפירוש זה בתוס' כתב גם הר"ן.

לשיטת היש מי שכתב פירש הר"ן שספק סוגייתנו למסקנא הוא האם כשדמות הולד אינה דמות בהמה אבל יש לה פרסות מועילה שחיטת האם להתירה, וגם דמות יונה שרגליה כבהמה שייך דינה לספק שבסוגייתנו.

והקשה בחכמת בצלאל שלביאורים אלו אין שייך הספק למחלוקת רבי מאיר וחכמים, והיה לגמרא להסתפק לכולי עלמא.

לשיטת הרמב"ם, הסובר שבשר אדם אסור באכילה, אפשר לפרש שתירצה הגמרא שאדם שיש לו פרסה ודאי מועילה לו שחיטת האם ואין לאסרו משום נבילה, אולם נשאר הספק

הראשון לרבי מאיר, אולי אדם הוא ויאסר באיסור אכילת בשר אדם. ואם כן, אין הספק שבסוגייתנו שייך ביונה שפרסותיה כבהמה, ולכן סבר הרמב"ם שיונה ודאי מותרת. וראה בפרי מגדים [בשפתי דעה יו"ד יג, ז] שנתקשה כיצד יבאר הרמב"ם את סוגייתנו.

86. בערוך לנר העיר מדוע לא כתבה הגמרא "תיקו", כדרכה בכל הספיקות שלא נפשטו. ותירץ, שתיקו נאמר רק בספק שהוא אליבא דהלכתא, ולכן בסוגייתנו שהספק היא רק לשיטת רבי מאיר שאין הלכה כמותו לא נאמר תיקו. והוסיף וביאר, ש"תיקו" הוא ראשי תיבות תשבי יתריך קושיות ואבעיות, ולכן כשאין הספק נוגע להלכה לא יצטרך אליהו לפושטו, ולכן לא נאמר בו תיקו.

87. כן ביארו התוס' [ד"ה שר"מ], וכן כתב ר"ת בספר הישר [קסד]. ובשם רש"י הביאו הרמב"ן והרשב"א שחולק וסובר שישנה רק מחלוקת אחת בין רבי מאיר לחכמים, ורב ירמיה חולק על כל הפירושים שנאמרו עד עכשיו במשנה ומפרש פירוש אחר במחלוקת רבי מאיר וחכמים שבמשנתנו. וסובר רב ירמיה שטעמו של רבי מאיר אינו מגזירה שוה יצירה יצירה לאדם אלא מסברא טימא כיון שחלק מצורת הולד היא של אדם, וכהפילה דמות דגים וחגבים

כלום! שאינו לא אדם ולא בהמה ואינו מטמא בלידה אפילו לרבי מאיר! (88)

לא נחלקו חכמים ורבי מאיר אלא שפניו אדם, ונברא בעין אחת כבהמה, כשאחת מעיניו דומה לעין הבהמה, והעין השנייה לעין האדם,

שרבי מאיר אומר: כיון שיש בפניו מקצת (89) מנצורת אדם נחשב לולד ומטמא בלידה.

וחכמים אומרים: עד שיהיה בו כל צורת אדם, אבל אם רק מקצתו דומה לבהמה וחסרה לו צורת אדם במלואה, אין אמו מטמאה בלידה.

אמרו לו לרב ירמיה בר אבא — והא איפכא תניא (90): שרבי מאיר הוא שאומר 'כל צורת', ומכיון ש'כל צורת' נאמר בשיטת רבי מאיר שמקל, הפירוש הוא שאם יש לולד שנולד מאשה פני תיש אך יש בו כלשהו

טיהר רבי מאיר גם כשחלק מהצורה היא כשל אדם, שרק בצירוף מקצת הצורה שהיא כבהמה וחיה שדמותם דומה לאדם מועיל החלק שהוא כשל אדם להחשיבו לאדם. וראה בחזו"א [ק"ו, ז] שכתב שגם רש"י פירש כתוס'. וכל הקושיות שהקשה החזו"א, כבר ישבם הרמב"ן.

88. הקשו התוס' [ד"ה שר"מ] שהרי אפילו נפל שכל דמותו כתיש מטמא רבי מאיר, ומדוע יגרע בכך שחלק מדמותו כאדם. ותירצו התוס' שעדיפה צורה שכולה בהמה שצורה שלמה היא, על פני צורה שאף על פי שחלקה כאדם צורה מקולקלת היא שאין כדמותה בנבראים. הרמב"ן הביא כתירוף התוס' בשם ר"ת [ספר הישר, קסד], ונראה מלשונו שהטעם להתיר הוא משום שאין צורה שכזו חיה, ולעיל [עמוד א'] וכן להלן בסמוך מבואר שהמפלת ולד אדם שאינו יכול לחיות אינה טמאה. נמצא לרברי הרמב"ן שאין טהרת היולדת משום שאין לולד זה דין אדם, אלא כיון שאינו יכול לחיות אינו מטמא.

התוס' הרא"ש הביאו מהירושלמי "כילו אדם ופניו בהמה, עומד וקורא בתורה, אומר לו בא לשחטך. כולו בהמה ופניו אדם, עומד וחורש בשדה ואומר לו בא חלוץ בא יבס". מבואר מהירושלמי שפניו כתיש אינו רק היתר לטומאת לידה, אלא אינו אדם ומותר להורגו.

אולם הפתחי תשובה [יו"ד קצד, ה] הביא מהתשובה מאהבה שגם לחכמים שאין האם טמאה אסור להורגו, שנידון סוגייתנו הוא רק לענין טומאת לידה, וכשיטת הרמב"ן. וראה מה שכתב בחזו"א [יו"ד ק"י, ט].

89. כתבו הרמב"ן והרשב"א שלא רק כשכל הפרצוף כאדם ורק עין אחת כבהמה טימא רבי מאיר, אלא אפילו כשמחצית מכל האברים כבהמה, טמא. ונקטה הגמרא שרק עין אחת כבהמה, ללמדינו שגם בכהאי גונא מטהרים חכמים. וכפירוש זה כתבו התוס' [ד"ה שר"מ] בשם רש"י. אולם מרש"י [ד"ה "אפילו" וד"ה "חוק"] מבואר שאין צורך אפילו במחצית הפרצוף, ודי בכך שאבר אחד כשל אדם כדי לטמא לשיטת רבי מאיר.

90. הקשו התוס' [ד"ה שר"מ] שמפורש במשנה "וחכמים אומרים כל שאין בו מצורת אדם" הרי שחכמים סוברים "מצורת", ולא כפי שאמר רב ירמיה שרבי מאיר הוא סובר "מצורת" וחכמים סוברים "כל צורת", ומדוע לא הקשו מהמשנה. ותירצו, שחכמים שבמשנה שבאו לחלוק על רבי מאיר בדין המפלת צורת בהמה דיברו לשיטת רבי מאיר, ואמרו לו כיצד טימאת במפלת בהמה ולא הצרכת אפילו שתהא מקצת צורה כאדם

כולם כאחת! שאין צורך ששני צידי הפנים יהיו דומים לאדם אלא די בצד אחד של הפנים, אך בצד זה צריך שכל חלקי הפנים יהיה דומים לאדם [וגם לפי חסא – חוץ מהאזניים!].

ומבאר הגמרא: **ולא פליגי** רב ירמיה וחסא, ושניהם דיברו בדעת חכמים אלא נחלקו מהי שיטת חכמים וכמחלוקת רבי ירמיה והברייתא.

הא, רב ירמיה שאמר שאפילו אם בעין אחת בלבד הוא אינו דומה לאדם מטהרי רבנן – **כמאן דאמר** שלרבנן צריך **שכל צורת** הפנים תהיה כאדם, וכמשנתו של רב ירמיה בשם רב. [ולא חזר בו רב ירמיה מהקושיא מהברייתא].

הא, חסא, דאמר שלפי רבנן אפילו אם מצד אחד בלבד של הפנים הוא דומה לאדם הוי ולד – **כמאן דאמר 'מצורת'**, וכפי ששנינו

מצורת אדם, וכגון שדומה בעין אחת לאדם, הרי הוא מטמא בלידה. ו'כל צורת' פירושו כל שהוא מצורת, ולא כל הצורה. **וחכמים אומרים 'מצורת'**, והצריכו שתהיה מחצית מצורתו כאדם, ונמצא שמודים כולם שאין צורך שיהא כל פרצופו בדמות אדם? (91)

אמר להו רב ירמיה – **אי תניא, תניא!** אני שמעתי מרב מה שאמרתי, אבל אתם הואיל ויש משנה בידכם – לכו אחריה!

אמר רב ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן: אשה המפלת ולד אינה מטמאה בלידה אלא אם כן יהיו פניו דומים לפני אדם בכל חלקי הפנים לבד מהאזניים: **מצח, והנבינים, והעינים, והלסת, וגבות הזקן** [הסנטר], **עד שיהו כולם כאחד,** רק אז תטמא אמו בלידה!

רבא אמר בשמו של **חסא:** **מצח, והגבן, והעין, והלסת, וגבות הזקן** – **עד שיהיו**

להחשב כאדם ורבנן מקילים. וראה לעיל שבארנו שנידון סוגייתנו אינו האם נחשב הולד לאדם, אלא אם חיותו מספיקה לטמא את אמו. ואם כן לא קשה על התוס' שנתהפכו סברות רבי מאיר וחכמים מהמחלוקת הראשונה לשניה, שאין ב' המחלוקת בענין אחד, ורבי מאיר מקיל בדין אדם ומחמיר בחיות הנצרכת כדי לטמא. כתב הרמב"ן שמחלוקת רש"י ותוס' זו תלויה במחלוקתם בתחילת הסוגיא, שרש"י שסבר שישנה רק מחלוקת אחת ורב ירמיה מבאר ביאור נוסף במשנה, הוכרח לפרש שרבי מאיר מקל שהרי כך נאמר במשנה. ורק התוס' הסוברים שרב ירמיה הוסיף מחלוקת נוספת שלא נתפרשה במשנה, יכולים לסבור שבמחלוקת זו רבי מאיר לחומרא.

כשיטתך.

ותירוץ זה הוא רק לשיטת התוס' שישנם ב' מחלוקות בין רבי מאיר לחכמים, אבל לרש"י שישנה רק מחלוקת אחת קשה קושית התוס'. ותירוץ הריטב"א ש"מצורת אדם" שבמשנה הכוונה היא לכל הפנים שהם מקצת מכל הגוף, ולא "כמצורת" שבגמרא שהכוונה היא לחלק מהפנים.

91. כן פירש רש"י. התוס' מפרשים ש"איפכא" הוא כפשוטו שמהפכים שיטת חכמים לרבי מאיר ושיטת רבי מאיר לחכמים. ולשיטתם סוברים חכמים שמספיק מחצית פרצוף כאדם, ורבי מאיר מצריך פרצוף שלם. נמצא שבמחלוקת זו רבי מאיר הוא המחמיר יותר כדי

בברייתא שהקשינו ממנה על רב ירמיה בשם רב.⁽⁹²⁾

מיתיבי: צורת פנים שאמרו חכמים שצריך הולד להיות דומה לאדם בצורת פניו – אפילו פרצוף אחד מן הפרצופין, חוץ מן האוזן!

ומבאר הגמרא: מאי לאו, דכוונת הברייתא היא, **למימרא, דבחד נמי סני!** שדי באבר אחד בפרצוף שדומה לאדם, כגון עין או לסת [אך לא באוזן], כדי להחשב ולד אדם, וקשה לרבא בשמו של חסא שאמר שצריך לפחות צד אחד של הפנים על כל איבריו שיהיה דומה בו לאדם?!

[הגמרא סברה שהברייתא מבארת את שיטת המצריכים 'מצורת אדם'. ולכן לא קשה לרב ירמיה הסובר שרבי מאיר הוא שטובר 'מצורת', שרבי מאיר שמקל אפשר לומר שמשפיק שיהא אבר אחד כאדם, וכברייתא.

אבל לרבא בשם חסא שחכמים המחמירים הם שסברו 'מצורת' בהכרח שרק כשמחצית הצורה כאדם נחשב שיש בו מצורת אדם, וקשה עליו מהברייתא שפירשה שדי באבר אחד שיחשב ל'מצורת אדם']⁽⁹³⁾.

ומתרת הגמרא: **אמר אביי:** כונת הברייתא היא אחרת, ולהיפך:

כי תניא החיא ש'צורת פנים' שאמרו אפילו פרצוף אחד מן הפרצופים – לעכב תניא שאפילו אבר אחד כבהמה מעכב, ורק כשכל אברי הפנים כאדם טמאה! וסוברת הברייתא **כמאן דאמר 'כל צורת',** וכשיטת רבי ירמיה בדעת חכמים ש'כל צורת' פירושו כל צורת הפנים, ואפילו אבר אחד כבהמה מעכבו מלהחשב ולד אדם⁽⁹⁴⁾.

איבעית אימא: לעולם סוברת הברייתא **כמאן דאמר 'מצורת',** ואף על פי כן לא קשה לחסא, ומאי 'אפילו פרצוף אחד'

92. כן פירש רש"י. אבל התוס' ד"ה והתניא סוברים שגם רב ירמיה וגם חסא סוברים כברייתא, ורב ירמיה כרבי מאיר שמצריך שכל הפנים יהיו כאדם, וחסא כחכמים שהסתפקו במחצית צורה. ופירוש זה של התוס' הוא כשיטתו בביאור דברי הגמרא "והא איפכא", וכמבואר בהערות הקודמות.

93. רש"י [ד"ה חוץ] ביאר שקושית הגמרא היא רק לרבא בשם חסא, וקשה שהרי חסא סובר גם כן כרב ירמיה שרבי מאיר מספיק שאבר אחד כאדם, וכשם שרב ירמיה העמיד התוספתא כרבי מאיר הוא הדין אפשר לומר גם לחסא. ולכן ביארנו שסברה הגמרא שהברייתא כמאן דאמר "מצורת", ולמאן דאמר זה סובר חסא שצריך לפחות מחצית מצורת הפנים, ולא כתוספתא

94. רש"י פירש שבתירוצה חזרה בה הגמרא בשני דברים, א. שהתוספתא כמאן דאמר 'כל צורת', ולא כפי שסברה בקושיה שהתוספתא כמאן דאמר 'מצורת'. ב. שמודה חסא שהתוספתא חולקת על שיטתו וסוברת כרב ירמיה, אולם אין בכך כדי לפרוך את שיטתו שמסתיעת מברייתא שגם היא מדברי התנאים. ויש לבאר מדוע הוצרכה הגמרא לחזור בה

הרי על אף שהוא טרפה **אמו טמאה** — שסבר רבא דטרפיה חיה⁽⁹⁶⁾. אבל, אם **ושטו אטום** [סתום] — **אמו טהורה**, שכל וולד שיש בו מום הגורם שאינו יכול לחיות, אין אמו מטמאת בלידה.

תנו רבנן: המפלת גוף אטום [חסר]⁽⁹⁷⁾ — אין אמו טמאה לידה!

ואיזהו גוף אטום? רבי אומר: כדי שינטל מן החי, וימות, שאם חסרים לולד איברים, שאם היו ניטלים מאדם חי היה מת, אין אמו מטמאה בלידה. שצורת וולד שאינו מסוגל לחיות אינה מטמאה.

ומבאר הגמרא: **וכמה ינטל מן החי וימות?**

שאמרה הברייתא — **אחד אחד מכל אבר, שבאיברים הכפולים אין צורך בדמיון לאדם בשניהם אלא מספיק באחד מהם, אך צריך שהדמיון יהיה מורכב מכל פרטי האיברים — עין, לסת, גבות וכדומה. וכשיטת חסא בדעת רבנן, שהצריך דמיון במחצית הפנים.**

אמר רבא: היולדת וולד שנברא בעין אחת, וצריך אחד וחסרה לו העין או הירך השניה — אם נבראו העין או הירך במקומם, מן הצד כמו אצל שאר אדם, אמו טמאה לידה על אף שחסרה העין או הירך השניה. אבל, אם נבראו העין או הירך באמצע הגוף — אמו טהורה, לפי שאין צורתו כצורת אדם⁽⁹⁵⁾.

אמר רבא: וולד שנולד כאשר ושוטו נקוב,

נראה כן מרש"י שלפנינו.

96. כן פירש רש"י [ד"ה "ושטו"], וכן נראה שפירושו **התוס' ד"ה אמר רבא. הרמב"ן** מפרש שדינו של רבא הוא גם למאן דאמר טריפה אינה חיה, שגם היולדת וולד מת טמאה אמו. שאף על פי שלטומאת לידה צריך שיהא הולד ראוי לחיות, מכל מקום אין צריך שיהא כן בשעת הלידה ומספיק שבתחילת יצירתו הוה שלם, ולכן גם כשנולד כשוטו נקוב חוששים שניקב במהלך ההריון, וטמאה. וראה להלן כד א. שגם רש"י שחלק על הרמב"ן בפירוש סוגייתנו מודה לדינו של הרמב"ן שמספיק שיהא הולד שלם בתחילת ההריון, כדמוכח מדבריו להלן כה, ב [ד"ה לשון].

97. כן פירש רש"י כד, א ד"ה חסרה. ואף על פי שבד"ה "ושטו אטום" פירש "אטום - סתום", צריך לומר שישנם ב' פירושים לאטום. הרמב"ן הביא בשם רש"י שגם ב"ושטו אטום" פירש

משני הדברים, והרי בכל אחד לבדו די בכדי לתרץ הקושיה. שהרי אם התוספתא כמאן דאמר 'כל צורת' ניהא גם לשיטת חסא עצמו, שגם לדבריו לרבי מאיר הסובר "כל צורת" מספיק אבר אחד כאדם. וכן מספיק שתעמיד הגמרא שהתוספתא כרב ירמיה, ויתורץ בכך שהרי גם בהוה אמינא לא הקשנו לרב ירמיה. ותירץ רש"י [ד"ה אמר אביי] שהגמרא בתירוצה מלבד ישוב דברי חסא רצתה גם להעמיד התוספתא כרבנן, ולצורך זה חזרה בה בשני דברים שלא די להעמיד התוספתא כרב ירמיה שלדבריו רק לרבי מאיר מספיק אבר אחד, וכן לא מספיק להעמיד כמאן דאמר 'כל צורת', שהרי לחסא רק רבי מאיר הוא הסובר כן.

95. כן פירש הרמב"ם [איסור"ב י, י] "שאם היו באמצע אמו טהורה, שהרי זו בריה אחרת. וכן משמע מרש"י [ד"ה מן הצד]. הרשב"א [תורת הבית בית ז' שער ו'] הביא בשם רש"י שהגירסא היא להפך, מן הצד טהורה ובאמצע טמאה. ואין